

Privatni prostori grada Trogira u kasnom srednjem vijeku

Irena Benyovsky

Privatni prostori Trogira u kasnom srednjem vijeku govore o kulturi stanovanja tog razdoblja; njihov izgled, promjene, upotreba i funkcije ukazuju na društvene, kulturne, demografske, gospodarske, pravne i mnoge druge procese koji su se odvijali u tom gradu. Oni su rezultat dugoročnog razvoja ili trenutnih promjena; određeni su ograničenim prostorom unutar grada na otočiću, ali i posljedica načina života njegovih stanovnika kao i različitih vanjskih utjecaja. Trogir, kao srednjovjekovna komuna, sadrži sve bitne elemente tipične za gradove dalmatinskog područja kasnog srednjeg vijeka, a uglavnom sačuvana gradska jezgra iz tog razdoblja omogućuje jasniji uvid u ovu temu.

Možda najosnovnija razlika između javnih i privatnih prostora je njihova pristupačnost; javni prostor otvoren je i pristupačan svima (ili go-tovo svima), dok je privatni, bilo zatvoren ili otvoren, nepristupačan. Granica između javnog i privatnog ipak nije stalna i nepromjenjiva; ona ovisi o složenim odnosima unutar urbane zajednice. Pitanje je kako su te prostore koristili i doživljavali sami stanovnici, a kako je njihovu upotrebu i funkciju regulirala komunalna vlast. Promjene koje se događaju na fizičkoj strukturi grada, često odraz su tih raznovrsnih odnosa.

Svjetojni privatni prostori

Gradska kuća predstavlja osnovni svjetovni privatni prostor unutar grada. Kuća kasnog srednjeg vijeka podređena je svojim funkcijama, te je razvoj arhitektonskih obilježja ovisio više o zahtjevima vlasnika i njegovu načinu života, nego o stilskim pravcima tog vremena. Najčešće se zato i sreće polivalentna kuća u kojoj se nalaze i stambeni i poslovni prostori.¹

Jednostavna prizemnica naziva se u izvorima 13. i 14. stoljeća *camarda*² i razlikuje se od naziva *domus* kojom se nazivaju kuće na jedan ili više katova. Većina romaničkih kuća bila je kamena (*lapidea*) ili djelomično drvena (*partim ligamine*).

Iako je u *burgusu* bilo dosta drvenih kuća još tijekom 14. stoljeća, one bile mijenjane kamenim zbog straha od požara. Tako je u 15. stoljeću uspostavljen red pravilnih kuća i parcela u *burgusu* namijenjenih polugradskom stanovništvu -

¹Grujić 1995, 199.

²MT 1948, 13, 18, 20, 55.

zemljirođnicima, ribarima i sitnim zanatlijama, koji su sve više naseljavali taj dio otočića.³

Jednostavne jednočelijske višekatnice tog razdoblja imale su samo vanjske konstrukcijske zidove, i vrlo malo prostora na katu. Zbog svoje uskoće ponekad su dosizale i četiri kata visine. U njima su stanovali uglavnom obrtnici i pripadnici nižih društvenih slojeva.⁴ Višečelijske su kuće širokom stranom bile okrenute ulici, te su imale često više vrata. Smatra se da su se ove kuće gradile radi iznajmljivanja, jer su imale više međusobno odijeljenih stanova.⁵ Dokumenti spominju kuće koje su se davale u zakup, a statut je regulirao osnovne odnose između vlasnika kuće i onoga koji tu kuću iznajmljuje.⁶ Zakup kuće na devet godina koštao je u jednom slučaju 18 livara, a u drugom se kuća (vjerojatno puno veća) iznajmljuje na četiri godine za 20 livara.⁷

U pisanim dokumentima može se primijetiti da su trogirke kuće često imale više vlasnika,⁸ što je svakako utjecalo na raspored prostorija i različite pregradnje u kući. Također je čest slučaj da je dućan u kući pripadao drugom vlasniku (u nekim se slučajevima prodaje samo konoba⁹ ili samo kat,¹⁰ pa čak i samo polovica poda).¹¹

Grad je osjećao problem svog ograničenog prostora na malom otočiću, pa je osnovni je raspored uske kuće u Trogiru morao biti okomit; uz stubište na katu često je bila samo jedna ili dvije sobe. Stubište, koje je u prizemlju bilo kameno, na katovima je bilo drveno.¹² Drveni podovi ležali su na kamenim konzolama; u 13. stoljeću, u notarskim se spisima spominju *modiliones in muro*.¹³ Vjerojatno je unutrašnjost kuća bila pregrađivana raznim vodoravnim i okomitim pregradama koje se nisu sačuvale do naših dana.

Teško je govoriti o privatnosti jednočelijske srednjovjekovne kuće, pomislivši sam na to da je ponekad i cijela obitelj spavala u jednoj prostoriji. Ipak privatno je vlasništvo bilo strogo određeno, a komunalne su vlasti posredovale kod sporova i regulirale ih statutom. Ako bi na primjer došlo do spora između susjeda zbog granice vlasništva, odredila bi se *tres bonis homines* da procijene tko je u pravu.¹⁴ U talijanskim gradovima već se od 12. stoljeća javlja institucija egzaminatora (*curia examinatum*)¹⁵ koja se brinula za međusobne odnose između privatnih vlasništva s jedne strane, te vlasništva i komunalnog (javnog) prostora s druge strane. Ova se institucija spominje i u trogirskim dokumentima 13. i statutu 14. stoljeća.¹⁶ Također je postojala i služba tzv. *mensuratum* (mjernika), koji su mjerili nekretnine kod njihove prodaje ili otuđivanja i označavali međe u prisustvu zainteresiranih. Statut je određivao da se zemljište u prigradu mora kupiti uz naznaku broja lakata (*brachia*).¹⁷ Samo se 1272. godine spominju 33 slučaja kupovanja sitnih parcela u gradu, pa je razvoj ovih komunalnih službi očito rezultat potrebe komune.¹⁸ Malo mjesto u gradu na primjer, imalo je cijenu koliko dva jutra zemlje izvan grada. Kućica ili koliba prodavale su se u 13. stoljeću za 10-13 livara, a kuća za stanovanje od 24 do 600 livara.

³Raukar 1976, 145-147.

⁴Fisković 1990, 167.

⁵Fisković 1990, 168.

⁶SRCT 1988, L. 3, c. 31.

⁷Mirković, 48.

⁸MT 1948, 481.

⁹MT 1948, 461; 70.

¹⁰MT 1950, 84.

¹¹MT 1948, 162-163.

¹²Fisković, 1952, 155.

¹³MT 1950, 256.

¹⁴SRCT 1988, L. 3, c. 26; L. 2, c. 69.

¹⁵Schulz 1994, 419.

¹⁶SRCT 1988, 327.

¹⁷SRCT 1988, L. 2, c. 25; L. 3, c. 54.

¹⁸Mirković 1951, 23, 48.

Vrlo malo namještaja sačuvano je u trogirskim kućama; samo pojedini zidni (kameni) ormari i i dvostruke niše;¹⁹ Za proučavanje inventara trogirskih kuća više će nam pomoći pogledamo li notarske dokumente i testamente 13. i 14. stoljeća u kojima se često nabrajaju razni kućanski predmeti. Tako se u jednoj kući navodi kamenica za ulje,²⁰ a jedan dokument spominje zidni ormar između dvije kuće.²¹ Da su takvi žormari služili i kao umivaonici dokazuje dokument iz 1272, gdje se vidi kako je kroz takav ormar-nišu probušena rupa kroz koju je tekla voda.²² Jedan od najzanimljivijih predmeta je svakako mali oltarić u obliku rasklopnog triptiha, izrađen od bjelokosti za kućnu upotrebu (iz mletačke radio-nice Embriachi).²³

U mnogim se kućama spominju škrinje za držanje tkanina, jastuka, pokrivača²⁴ te odjevnih predmeta²⁵ (u jednom se dokumentu spominju ogrtač i tunika).²⁶ Zanimljivi su i predmeti kao što je kutija za držanje ukrasnih stvari²⁷ (do danas su sačuvani takvi kovčežići za dragocjenosti i nakit)²⁸ ili pribor za šivanje.²⁹ Posude koje se spominju mogle su biti inventar kuhinje ili su služile za umivanje,³⁰ a vosak koji se često nalazi u prostorijama vjerojatno je služio za njihovo osvjetljavanje noću.³¹

U kućama se najčešće ipak nabrajaju kreveti,³² koji su bili pokriveni raznim pokrivačima, kako jedan dokument kaže, od grubog sukna.³³ Kreveti onog vremena bili su visoki, jednostavnog okvira; često su imali krov (ponekad oslikan zvijezdama) i zavjesu.³⁴ Ipak, bilo je i onih koji su spavali na daskama, obučeni u kapute i krzna; krevet je bio prilično skup - koštao je 5 livara, dakle isto koliko deset ovaca ili dvije krave!³⁵ Škrinje su u kući služile i kao klupe, iako je bilo i stolica; takav inventar kuće nalazimo često i po ostalim primorskim gradovima.

Da su kuće imale peć sa dimnjakom, vidi se iz jedne statutarne odredbe po kojoj se naređuje gradnja dimnjaka višeg od same kuće kako bi se izbjegla opasnost od požara. Također, bilo je zabranjeno držanje granja u peći ili na javnom putu osim onoliko koliko je bilo potrebno za taj dan odnosno noć.³⁶ Gradska kuća bila je simbol obiteljskog dostojanstva i prava građana; zato se u oporukama određuje održavanje doma i ognjišta kao uvjet za nasljedstvo.³⁷

Fasada trogirske kuće, taj reprezentativni dio okrenut javnom oku, bila je u doba romanike uglavnom jednostavna a prozori asimetrični, prilagođeni unutrašnjem rasporedu prostorija, dakle podređeni funkciji. U gotičkom razdoblju, 14. i 15. stoljeću, jednostavne se kuće u Trogiru pregrađuju; mali asimetrični prozori često se zazidavaju da bi se otvorili veći i pravilniji, gotički. Ponegdje su se povisivali i niski katovi, te su prostori postali udobniji i prostraniji. Ipak te adaptacije nisu bile drastične.

Otvore stambenih kuća romaničkog razdoblja karakterizira srpasti luk, širi u tjemenu nego na počecima. Promjene na fasadi u kasnijim stoljećima najočitije

¹⁹Fisković 1973, 52.

²⁰TS, 293.

²¹MT 1948, 28.

²²MT 1948, 436.

²³Fisković 1990, 192.

²⁴TS, 193, 32, 279.

²⁵TS, 14, 108, 109.

²⁶TS, 229.

²⁷TS, 346.

²⁸Fisković 1990, 192.

²⁹TS, 121.

³⁰TS, 32, 124.

³¹TS, 279.

³²TS, 229.

³³TS, 124.

³⁴Klaić 1985, 548.

³⁵Mirković, 25.

³⁶SRCT 1988, L. 2, c. 24.

³⁷Fisković 1990, 165-66.

su na ulaznim vratima, gdje se ponegdje gradi novi gotički portal sa (ponekad vrlo skromnim) ukrasima. Uz glavni ulaz višecelijskih kuća postojala su jedna ili više vrata za ulaz u dućan ili skladište, jednostavnog neukrašenog oblika. Ukrasi romaničkog razdoblja na kućama su rijetki.

Iako se u trogirskom statutu nalaze podaci o *balconos et fenestras*, smatra se da se balkoni odnose na dvojni prozor.³⁸ Izgleda da su se balkoni 13. stoljeća nazivali *solaria*; jedan notarski dokument spominje gornji kat kuće *cum solaro*.³⁹ U Veneciji se balkoni nazivaju tim imenom od 11. stoljeća; u dubrovačkim dokumentima 14. stoljeća solarij uz balkon ponekad znači i drveni kat.⁴⁰ Na nekoliko trogirskih kuća sačuvani su balkoni u obliku postolja pod prozorima.

Krovni prozori su rijetko sačuvani. Iako nisu dozvoljavali da puno svjetla uđe u prostoriju, smatra se da su potkrovne prostorije srednjovjekovnih kuća u pravilu služile kao kuhinje. Kuće su često bile razdvojene jedna od druge, a prostor između bio je *terra que remanet pro lumine fenestrarum domus*,⁴¹ što znači da su se prozori gradili i sa bočnih strana kuće. Ovi su se međutim često upotrebljavali za izbacivanje smeća i izlivanje vode.

Kamene ploče uz prozore zovu se u trogirskim dokumentima *lantana*, od talijanskog *l'antana*.⁴² U Dubrovniku i u Veneciji ove su *altane* služile i za sušenje rublja, a možda kako smatra Karaman, i za pridržavanje sagova koji su se prilikom svečanih godova spuštali s prozora.⁴³ Neke su od takvih konzola vjerojatnije služile za držanje cvijeća; u splitskom statutu spominju se kao *viridarium* i *protensum*.⁴⁴ Kamene konzolice (prstenovi) koje se nalaze sa obje gornje strane prozora, služile su da se kroz njih provuče drveni štap, i da se na njega razapne platno koje je štitilo od sunca.

Dalmatinske kuće su prekrivene crijepovima (*cuppa*) ili pločama (*planča*). Kako je većina trogirskih kuća bila uska, one su mogle podnijeti težinu kamenih ploča. Notarski dokument iz 1311. spominje kuću pokrivenu pločama (*tabularum domus*).⁴⁵ 1274. godine spominje se kanal za odvod kišnice na kamenim konzolama (*motellos*).

Funkcionalna struktura kuće gotičkog razdoblja i promjene do kojih dolazi u vanjskim stilskim obilježjima nisu toliko obrađene kao što je slučaj sa romaničkom kućom. Gotički se slog izravno nadovezao na romaničke oblike, te se uglavnom radilo više o dekoraciji i preinakama nego o novogradnji.⁴⁶ Kuća romaničkog razdoblja otvorena je prema van, trijemom u prizemlju ili balkonom na prvom katu; prizemlja su se upotrebljavala kao dućani i skladišta, a unutrašnja stubišta bila su drvena. Promjena do koje dolazi u gotičkom razdoblju dovodi do zatvaranja prizemlja, gdje se čitava struktura više okreće prema unutrašnjosti kuće, tj. dvorištu. Privatna dvorišta kuća ograđena od ulice visokim zidom, spominju se kao *cortis* ili *curtile* već u 14. stoljeću.⁴⁷

Ovaj je način izgradnje povezan i sa humanističkim duhom gdje je povlačenje u intimu obiteljske kuće karakteristično. Kuće s dvorištem uzrokovale su kvalitetnije oblikovanje prostora, te stilska obilježja postaju bogatija iznutra, za razliku od romaničkih - prema van. Sva stubišta trogirskih dvorišta imaju ukrašenu kamenu ogradu samo na gornjem odmoru (balaturi), a kameni prstenovi na početku i na kraju stepeništa dokazuju im je ograda vjerojatno bila

³⁸Fisković 1952, 140.

³⁹MT 1950, 87.

⁴⁰Fisković 1952, 144.

⁴¹MT 1948, 127, 153, 154, 155.

⁴²Fisković 1952, 140.

⁴³Karaman 1937, 124.

⁴⁴SLCS, 176.

⁴⁵TS, 12.

⁴⁶Fisković 1990, 166.

⁴⁷MT 1950, 12, 176, 207.

drvena.⁴⁸ Vrlo je zanimljivo kako društveni i obiteljski odnosi u kući bitno utječu na raspored i podjelu prostorija. Unutrašnja dvorišta bila su spojena sa ostalim stambenim prostorijama dvorišnim vanjskim stubištem i ložom; u njima se radilo, odmaralo i igralo razne igre, od kojih su neke na javnim prostorima bile zabranjene (npr. kartanje).⁴⁹

Dubrovački spis 15. stoljeća⁵⁰ opisuje idealnu kuću kasnog srednjeg vijeka; ona je trebala imati prostranu i svijetlu blagavaonicu, uređene spavaonice, svijetlu i prostranu kuhinju za spremanje hrane blizu služinske sobe. Predviđena su i gornja spremišta kao ambari i ormari, prizemne konobe za vino te skladišta robe i drvarnica. Idealno je bilo da soba za slugu bude odvojena od ženskih prostorija, ali da je omogućen pristup među njima. Također, idealna kuća trebala je imati i nužnike s jamom ili mjesta gdje se baca nečista voda, te bunar sa pitkom vodom.⁵¹ Ova "idealna" slika nije bila posve ostvarena u Dubrovniku, a pogotovo ne u Trogiru kasnog srednjeg vijeka. Ipak, ideja ovakvog uređenja prostora osjeća se i u Trogiru, osobito u većim kućama s unutrašnjim dvorištem te tzv. palačama. Bunari u dvorištima kuća pojavljuju se već u romaničkom razdoblju, a gotovo redovito u 15. i 16. stoljeću. Andreis spominje da je Trogir *grad koji obilujući izvornim vodama, osim jedne javne i dovoljne za opću upotrebu, ima više česama, koje služe isto toliko korisnome kao i nasladama.*⁵²

Osim jednočelijskih i višecelijskih kuća te kuća s dvorištem, posebno se moraju izdvojiti i gradske palače koje se u dokumentima 13. i 14. stoljeća uglavnom nazivaju pojmom *curia*. Naziv "palača" kojim se običavaju zvati velike plemićke kuće ne odgovara strogim znanstvenim kriterijima stambene arhitekture; ako ih usporedimo s palačama talijanskih gradova, postoji razlika (osim u veličini) u prostornom konceptu koji nije bio toliko razvijen.⁵³

Velika palača Cippiko nalazi se nasuprot katedrali. Sastoji se od nekoliko kuća, zauzimajući cijeli gradski blok koji se vremenom stopio u cjelinu. Najstariji dijelovi su iz 13. stoljeća, što to se osobito vidi na prizemnom dijelu po romaničkim otvorima dućana. Gotička trifora na prednjoj fasadi ove palače i galerija na prvom katu, djelo su renesansne radionice Andrije Alešija, a južni ulaz sa lavovima - Nikole Firentinca.⁵⁴

Sličan raspored sa trijemom (balkonom) i tipičnim kapitelima stupova, nalazimo i na maloj Cippikovoj palači. Ova se palača nalazi nasuprot gradskoj loži, s ulazom gledajući na portal sv. Barbare. Dvorište koje je sačuvano je u renesansnom stilu, a portal na prvom katu dekoriran je sa kandelabrom, motivom koji je često upotrebljavao Nikola Firentinac.

Na sklop velike palače Cippiko, nadovezala se sa sjeverne strane palača Lippeo (kasnije Garagnin). Na ovoj palači nalazi se jedna od najreprezentativnijih trogirskih trifora sa balkonom.⁵⁵ Među ostalim palačama, u Trogiru su se isticala romaničko-gotička palača koja je pripadala obitelji Andreis, te palača Stafileo u Trogiru, građena u stilu cvjetne gotike. Ova posljednja, poznata je po tome što je u njoj ostao sačuvan dio kamenog namještaja - dva umivaonika s klesarskim ukrasima gotičkog stila. Vanjsko stubište ukrašeno je kamenom ogradom balature.⁵⁶ Kao posebna palača s dvorištem, isticala se u Trogiru biskupska palača. Ona je zapravo sačinjavala kompleks kuća, zajedno s jednom gradskom kulom.

Najreprezentativniji dio pročelja palače je portal, gdje je na arhitravu ili lu-

⁴⁸Kečkemet, 68.

⁴⁹SRCT 1988, L. 2, c. 29.

⁵⁰Grujić, 198-212.

⁵¹Grujić, 201.

⁵²Andreis, 16.

⁵³Grujić, 203.

⁵⁴Babić 1990, 114.

⁵⁵Babić 1979/82, 199.

⁵⁶Kečkemet, 74.

neti isklesan obiteljski grb vlasnika. Na vratima ulaza u kuću bila je pričvršćena metalna alka koja je služila da se pokuca na vrata. Kod palače se nije ulazilo direktno u stambene prostorije, već prvo u atrij ili unutrašnje dvorište. Atrij, prizemna prostorija prekrivena stropom drvenih greda pridržavanih parom stupova, služio je nekad kao skladište robe; tek kasnije postaje namijenjen reprezentativnoj upotrebi. Dvorište, za razliku od atrija ima intimniji izgled, predviđen za obitelj. Jedan od ljepših motiva koji nalazimo u dvorištu su arkadame na stupove.

Odaja za reprezentaciju palače bila je uglavnom veća dvorana na prvom katu. Oko te glavne dvorane te na drugom katu, nalazile su se ostale prostorije za članove obitelji. Prostorije su danas uglavnom pregrađene, a pokućstvo je rijetko ili ga uopće nema. Pretpostavlja se da su prostorije dalmatinskih palača imale štukature, zidne slikarije, mramorne umivaonike pa i mramorne kamine. Kuhinja je, kao što je to uglavnom bio običaj, bila smještena u potkrovlju. Za razliku od jednočelijskih kuća, potkrovnj prozor male palače Cippiko je jednake veličine kao i ostali prozori, dozvoljavajući ugodniji boravak u toj prostoriji.

Poseban tip stambenih prostora predstavljale su i kuće građene u obliku kula (*turris et domus*). Kule su bile jednočelijskog tipa,⁵⁷ a jednom stranom bile su dio gradskog bedema. Ovaj tip kuća-kula postojao je u talijanskim komunama još u 11 st.; tu su živjele najmoćnije plemićke porodice. Kule na južnim zidinama Trogira sagrađene su prije nego što su novi bedemi sagrađeni u 13. i 14. stoljeću. Tada kule mijenjaju svoje vlasnike, osim dvije kraj južnih gradskih vrata - jedna je pripadala ženskom benediktinskom samostanu i zvala se kula sv. Nikole, a druga plemićkoj obitelji Vitturi (prije nego je i sama postala dio benediktinskog samostana). Kula sv. Nikole dobro je sačuvana; na južnoj fasadi, na prvom katu, sačuvan je gotički prozor karakterističan za razdoblje 14. stoljeća, a iznutra, na prvom i drugom katu, sačuvana su romanička masivna vrata.

Dvije su kule bile spojene nadsvođenim prolazom na bedemima; to je bio dio obrambenog sistema, koji je išao od kule do kule. Tako je kuća-kula osim stambenog imala i vrlo važnu obrambenu funkciju, te je njena vanjska i unutrašnja organizacija prilagođena uglavnom tome.

Srednjovjekovne kuće, osim svoje stambene funkcije služile su i obrtu i trgovini. Prostori u kojima se odvijala proizvodnja i prodaja robe nalazili su se na što je moguće pristupačnijem i povoljnijem mjestu, pa redovito zauzimaju prizemlja kuća. Ovi prostori unutar gradskih kuća bili su mjesto gdje se stambena i ekonomska funkcija preklapala i u fizičkom (prostornom) smislu, i u smislu privatne i javne sfere.

Smatra se da je u Trogiru 13. stoljeća bilo najmanje 30 različitih dućančića, konoba ili radionica.⁵⁸ Oni se prepoznaju po svom vanjskom i unutrašnjem uređenju - tehnicu izgradnje, dekoraciji i sl. Karakteristično je to što imaju tzv. 'žvrata na koljeno', tj. vrata u obliku obrnutog slova 'Z' koja su svojim prozorskim dijelom služila za izlaganje proizvoda što su se unutar radionice izrađivali ili prodavali. Tipično romanički oblik ovih vrata zadržao se sve do 19. stoljeća, jer nikada ne dobivaju gotički luk.⁵⁹ U prizemlju su se često nalazili široki četverokutni prozori koji su omogućili da dovoljno svjetla dođe do radnog prostora.

Notarski dokumenti spominju bačve⁶⁰ i kamenice⁶¹ u prostorima taverne ili dućana. Statutarne regulacije određivale su pak kaznu za sve koji bi držali

⁵⁷Marasović 1994, 197.

⁵⁸Fisković 1952, 137.

⁵⁹Kečkemet, 20.

⁶⁰TS, 48, 217.

⁶¹TS, 295.

krčmu otvorenu ili prodavali vino i nakon treće zvonjave zvona.⁶²

Skladište, radionica ili dućan nazivaju se u latinskim dokumentima *statio*, a konoba *canava*. Stubište koje bi iz prizemnog dijela trebalo voditi u prvi kat koji je služio za stanovanje, često je smješteno na ulici kako bi se dobilo više prostora. Tako nastaju vanjska stubišta koja idu s ulice ravno na prvi kat. Uostalom, to je omogućavalo da radionica ili taverna bude jednog, a stambeni katovi drugog vlasnika. To dokazuju dokumenti u kojima često nalazimo na iznajmljivanje dućana ili konobe.⁶³ Cvito Fisković smatra da su ova vanjska stubišta trebala između ostalog odvojiti stambeni dio na prvom katu od vlažnog prizemlja, budući da je mnogo kuća sagrađeno na podvodnom tlu.⁶⁴ Jedan notarski dokument spominje zahtjev vlasnika kuće da sagradi stubište i verandu.⁶⁵

Djelo Benedikta Kotruljevića *Della mercatura et del mercantore perfeto* iz 15. stoljeća piše o kući savršenog trgovca u Dubrovniku.⁶⁶ U prvom poglavlju 4. knjige, gdje piše o trgovčevoj kući, opisuje i izgled radionica koji se nalaze u prizemlju. Zanimljivo je povući paralelu sa trogirskom kućom kasnog srednjeg vijeka. Kotruljević spominje da radionica *mora imati pisarnicu pogodnu za poslove, sa stolom i mjestima za sjedenje s jedne i druge strane, tako da ona bude odijeljena od stambenog dijela kako ne bi stranci koji dolaze razgovarati smetali ukućanima*. Pitanje je kako je izgledala unutrašnjost trogirskih dućana i radionica; u dokumentima se spominju samo dućanske knjige.⁶⁷ Da je idealan raspored i trogirске kuće bio odijeliti stambeni od poslovnog dijela, dokazuje izgrađnja vanjskih stepenica koje stambenom dijelu omogućuju i posebni ulaz.

Ograđeni prostor oko kuće također je imao posebne funkcije. U notarskim se dokumentima često spominju takozvane *paratineae* unutar gradskih zidina. T. Marasović smatra da se taj pojam odnosi na zid oko kuće,⁶⁸ Lučić pak opisuje *paratineam* kao ostatke zidova srušene ili napuštene kuće.⁶⁹ Pojam *paratinea* (*paratigna*) ima i značenje *terrae pars muris circumscripta* (zemlja okružena zidom).⁷⁰ Izgleda da je taj pojam označavao male parcele omeđene kamenim zidovima koje su služile kao privatni vrtovi. Moguće je da su stanovnici baš tu držali domaće životinje koje se spominju u statutu: jedna regulacija zabranjuje njihovo držanje unutar *civitas*a i *burgusa*, osim u slučaju ako su zatvorene u ograđenom prostoru.⁷¹

Možda su se ovdje nalazile i drvene kućice nazvane *camardae* u izvorima. Zid oko same kuće nazivao se *muris circuitus*.⁷² Zanimljivo je kako su se u Trogiru i ovi mali vrtovi davali u zakup.⁷³ Jedan notarski dokument spominje vrt poviše crkve sv. Barbare i kuću sa ograđenim zemljištem u Trogiru.⁷⁴ Ono što je bilo zajedničko svim vrtovima unutar Trogira, bila je njihova ograničena veličina, zbog nedostatka prostora *infra muros*.

⁶²SRCT 1988, L. 2, c. 52.

⁶³TS, 39.

⁶⁴Fisković 1973, 52.

⁶⁵TS, 142.

⁶⁶Grujić, 198-212.

⁶⁷TS, 43.

⁶⁸Marasović 1994, 193.

⁶⁹Lučić, 467.

⁷⁰LLMAI, 807.

⁷¹SRCT 1988, L. 2, c. 58.

⁷²Fisković 1952, 155.

⁷³TS, 169.

⁷⁴TS, 343.

Crkveni prostori

Samostani, kao glavni crkveni privatni prostori unutar grada, pripadali su u ekonomskom pogledu svome redu, a u vjerskom su bili podvrgnuti vlasti trogirskog biskupa. Oni su bili prostor gdje je zajednica redovnika ili redovnica živjela autohtono i autarkički, ali ne zatvoreno u sebe već usko povezani s okolinom u kojoj su živjeli. Prostori u samostanu mogu se podijeliti (po A. Badurini)⁷⁵ na prostore namijenjene okolini⁷⁶ (posjetiocima i redovnicima, što ih čini polujavnima), prostore namijenjene korištenju isključivo redovničke zajednice⁷⁷ te prostore namijenjene redovnicima pojedincima.⁷⁸

Unutar grada nalazio se jedan samostan benediktinaca i dva benediktinki. Samostan redovnika, sv. Ivan Krstitelj spominje se već 1108, ali je moguće sagrađen i dosta ranije jer se samostan benediktinki spominje već 1064, a tipično je za dalmatinske gradove da grade muški samostan prije ženskoga.

Benediktinski samostani bili su organizirani u skladu s Pravilima sv. Benedikta koja propisuju osnovni funkcionalni plan rasporeda prostora samostana. Samostan sv. Ivana Krstitelja je već u 13. i 14. stoljeću bio vrlo velik, imao je kule i lijepe kuće (*ad habitandum pro venustate*). Jedna se nazivala *palatium monasterii*, vjerojatno služeći za smještaj priora i uglednih gostiju.⁷⁹ Nažalost, osim crkve nijedna se kuća samostanskog kompleksa nije sačuvala - *palatium monasterii* je srušena do temelja krajem 19. stoljeća. Dokumenti vezani uz ovaj samostan spominju palače i prekrasne zgrade;⁸⁰ Svaka je benediktinska zadužbina imala u pravilu dvije zgrade, crkvu i kuću za stanovanje. Stambena zgrada nije trebala biti prevelika jer je regula određivala da svi redovnici spavaju u zajedničkoj prostoriji (*dormitorium*), što je bilo redovito do 14. stoljeća; tek kasnije se počinju javljati posebne ćelije. Ipak, u gradskim se opatijama kao što je bila trogirski trebalo računati i na goste.⁸¹ Jelo se u blagavaoni (*refectorium*); opat je prema reguli trebao sjediti u istoj prostoriji s ostalim redovnicima, ali za posebnim stolom sa gostima.⁸²

Pravilo je bilo da dvorište (klaustar) bude zatvoreno zgradama i barem s jedne strane bude obrubljeno trijemom, a u sredini se obično nalazila cisterna za kišnicu ili bunar.⁸³ Tu su redovnici provodili vrijeme u šetnji, nauku ili privatnoj molitvi. Za razliku od klaustara prosjačkih redova, benediktinski su bili više zatvorenog, privatnog karaktera. Budući da je položaj crkve strogo određen (smjer istok-zapad), on je uvjetovao i položaj klaustara koji je zajedno s ostalim pripadajućim prostorima morao stajati s njezine južne ili sjeverne strane, u ovom slučaju sjeverne. Ako je klaustar bio smješten sa sjeverne strane crkve, bile su mu osunčane unutrašnje fasade; to je moglo uvjetovati i položaj dormitorija na katu, jer su ćelije uvijek bile smještene na osunčanoj strani. Sjeverna je strana klaustara također bila povoljnija za gospodarske objekte, gdje su se nalazile konobe i skladišta za hranu.⁸⁴ Ovo su međutim samo pretpostavke, budući da se ne mogu potkrijepiti materijalnim dokazima, a pisani su izvori previše oskudni.

Do danas su sačuvani vrlo vrijedni beneventanski rukopisi iz Trogira, pa se može pretpostaviti postojanje jakog skriptorija i knjižnice unutar ove opatije.

⁷⁵Badurina, 17.

⁷⁶U te prostore se ubrajaju: klaustar, crkva, sakristija, apoteka, valetudinarij, ubožnica, hospicij, te skriptorij i knjižnica.

⁷⁷Kapitul, refektorij, kuhinja, konoba, gospodarske zgrade, gornji klaustar.

⁷⁸Dormitorij (ćelije) i radionice.

⁷⁹MT 1951, 196; Lučić, 406; CD V, 206; V, 547-548; X 507.

⁸⁰S, 433, 446.

⁸¹Lučić, 406.

⁸²Ostojić, 98.

⁸³Ostojić, 171-172.

⁸⁴Badurina, 19-22.

Zadužbina iz 1275. godine koja ostavlja prihode samostanu sv. Ivana, daje nam vrlo zanimljive podatke o samostanskoj školi; prihodi bi trebali uzdržavati dva nastavnika samostanske škole (*quos abbas...in ipso monasterio recepit et docentes licteram facit*).⁸⁵

Za vrijeme opsade grada od bana Mladena Šubića 1315, kada je srušen franjevački samostan pred sjevernom stranom grada, benediktinci (njih svega sedmero!) su morali ustupiti svoj samostan franjevcima. Opisujući taj događaj dokumenti nam daju podatke o samostanskom kompleksu sv. Ivana Krstitelja koji je danas srušen.⁸⁶

Benediktinci su preseljeni u samostan sv. Nikole, odakle su benediktinke otišle u svoj drugi samostan, sv. Petra. Ove su promjene doduše trajale samo nekoliko godina; ipak, nakon pojave prosjačkih redova, kao i drugdje u Evropi, broj benediktinskih redovnika naglo je opadao. Dokumenti spominju samo pet do šest, najviše sedam redovnika koji borave u samostanu.⁸⁷

Benediktinke su živjele u dva samostana unutar grada, sv. Duje ili sv. Nikole i sv. Petra. Tek je u 17. stoljeću osnovan treći ženski samostan za pučanke, sv. Mihovila. Ovi su benediktinski samostani primali samo domaće djevojke i to plemićke kćeri⁸⁸ koje su ostajale u samostanu doživotno (*vita durante*).⁸⁹ U gradu se navode još dva mjesta kao stanovi benediktinki, ali boravak je vjerojatno bio samo privremen; sv. Andrija i sv. Stjepan u Trogiru.

Prvi ženski samostan osnovan je 1064. Prvotna se crkva sv. Duje nalazila *extra muros civitatis*⁹⁰ dok se nisu sagradile gradske utvrde u 14. stoljeću. Zadužbina se tada nalazila unutar gradskih zidina te je time pridonijela ne samo vlastitoj sigurnosti nego i obrani grada; naime na gradske zidine dizale su se i samostanske kule (*turres*).

Današnja zgrada samostana i kula nose stilske oznake raznih razdoblja. Samo pojedini dijelovi pripadaju srednjem vijeku; nepravilan tlocrt samostana svjedoči o različitim fazama gradnje. Ipak, njegova je struktura bila uvjetovana oblikom gradskih bedema s jedne, i glavnom ulicom s druge strane.

Dvorište samostana sv. Nikole je iz 13.-14. stoljeća. Ono predstavlja mali unutrašnji trg koji je davao redovnicama potreban prostor koji nisu dobivale među sabijenim kućama guste gradske strukture. Kod benediktinki se javljaju arkade s nadsvođenim trijemovima na uličnoj razini. Nažalost, ovi su trijemovi danas zazidani te se naziru pod romaničkim krilom samostana. Dokumenti spominju i klupe (*planca*) u dvorištu samostana gdje su redovnice sjedile.⁹¹

Ženski samostani su uvijek bili smješteni unutar grada, pa je njihov izgled uvijek ovisio o uglavnom tijesnom prostoru i redovito ograničenim ekonomskim mogućnostima zadužbine. 1274. godine spominju se u samostanu 13 redovnica.⁹² 1315. godine, kad su redovnici sv. Ivana Krstitelja preselili u ovaj samostan, spominje se da se žnjih osam⁷ preselilo u drugi ženski samostan sv. Petra. Tada su se ova dva ženska samostana udružila u jedan; ali samo na nekoliko godina.⁹³

Redovnice su bile vezane za crkvene klauzure, što su zahtjevali običaji srednjeg vijeka, a i sama ženska narav, a to se moralo očitovati i u prostoru gdje su živjele. Regula je zahtijevala mnoge komunikacije sa vanjskim svijetom, ali nije trpjela veliko izlaženje izvan samostana. U prizemlju je sačuvan rešetkasti otvor, kroz koji su redovnice imale dodir sa javnošću. Ipak,

⁸⁵MT 1950, 124-125.

⁸⁶JL, XX-12.

⁸⁷MT 1948, 66; /2, 302.

⁸⁸SRCT 1915, 267.

⁸⁹S, 446.

⁹⁰Lučić, 461-464, 466.

⁹¹*Monumenta*, /1, 160.

⁹²Ostojić, 2, 284.

⁹³Lučić, 153-154.

dokumenti nam govore da su benediktinke putovale izvan grada, a svjetovnjaci ulazili u samostan. Tako su se razni ugovori često sklapali u ženskim samostanima (*intra claustrum monasterii*), pa čak i *in camera abbatisae* u prisustvu notara, stranaka i svjedoka.⁹⁴ Često su benediktinke poučavale gradske djevojčice, kao što su benediktinci dječake. Iz dokumenata saznajemo da su neke benediktinke posjedovale i nekretnine, dobivene poslije ulaska u red.⁹⁵

Drugi ženski samostan, sv. Petra, osnovala je po legendi kraljica Marija, žena Bele IV 1242. godine. Ipak ne zna se da li je kraljičinom zadužbinom osnovan novi ili samo povećan stari samostan. Ipak, već se 1264. spominje kako redovnice grada, a 1270. popravljaju *domum monasterii*.⁹⁶ 1285. godine, komunalne vlasti u Trogiru dale su dozvolu redovnicama sv. Petra da napuste dotadašnju kuću i podignu novu na drugom mjestu. Da je kraljica Marija bila sagradila novi samostan 1242. kako kaže legenda, redovnice se vjerojatno ne bi tako brzo selile.

Franjevci su zbog događaja 1315. godine više puta bili preseljavani; izgleda da su im redovnice sv. Petra prepustile svoju kuću dva puta. Prvi puta 1319, a drugi puta 1419. Za to vrijeme redovnice su živjele u kući do crkve sv. Stjepana *de Planthera*.⁹⁷ U ženskom samostanu su, kao i u samostanu sv. Nikole stanovale samo plemićke kćeri, donosivši sa sobom velike miraze. Dokumenti spominju da je u samostanu živjelo 9-17 djevojaka tokom 14. stoljeća.⁹⁸ Samostan sv. Petra ima djelomično sačuvan klaustar sa krunom bunara koji se nalazio u klastru, sa grbom reda.

Prosjачki redovi su svojim dolaskom u 13. stoljeću prouzročili velike promjene unutar srednjovjekovnog grada. Tipično je da su samostanski kompleksi franjevaca i dominikanaca zaposjedali predgrađa. Jedan od razloga što su se nastanjivali na ovom urbanistički neodređenom i neoblikovanom području bila je niska cijena tog zemljišta. Također, amostani smješteni kraj gradskih vrata imali su i važnu obrambenu ulogu.

Franjevci su se u Trogiru smjestili s vanjske strane sjevernog gradskog zida, blizu glavnih gradskih vrata već u 13. stoljeću. Nažalost, franjevački kompleks je srušen 1315; te se godine hrvatski ban Mladen Šubić spremio osvojiti grad. Trogirski je biskup bio poslan da sa njim pregovara kako bi sačuvali grad od razaranja. Kako nas izvori izvještavaju, u vrijeme kad je biskup još bio kod Mladena, sami građani odlučili su srušiti franjevački samostan jer su strahovali da bi mogao poslužiti kao uporište neprijatelju.

Dokument koji govori o ovom događaju objašnjava rušenje samostana, ali i opisuje od čega se sastojao franjevački kompleks *...zato što se ono mjesto odnosno samostan male braće sa crkvom, pomoćnim zgradama, vrtom, dvorištem i ostalim nalazi blizu spomenutog grada pred vratima i pred mostom rečenoga grada*.⁹⁹ 1272. samostan Male braće prodaje kuće i mjesta u gradu za 1500 livara, radi izgradnje novog samostana;¹⁰⁰ ovo potvrđuje da su franjevci već krajem 13. stoljeća imali nekretnine po gradu.

Mladen Šubić nikada nije napao grad. Jedina posljedica je bila to što su franjevci ostali bez svoga *locusa* redovnicima je trebalo osigurati novo mjesto u gradu, te je u gradu došlo do redovničkog seljenja. Naime, benediktinci iz sv. Ivana prelaze u žensku opatiju sv. Nikole, dok se benediktinke udružuju i sve zajedno žive u jednom od dva njihova samostana, sv. Petru. Tako su *fratri minores* dobili *samostan sv. Ivana s kućama, pomoćnim zgradama, vrtom i svim*

⁹⁴CD, , 258; V, 368; V, 68; X, 60; MT 1948,66.

⁹⁵MT 1948, 195.

⁹⁶MT 1948, 53, 105.

⁹⁷Lučić, 161, 493; CD, V, 524-525; S, 372-373, 398-399. Ostojić, 288.

⁹⁸MT 1951, 94-97. Andreis, 315.

⁹⁹Lučić, 373.

¹⁰⁰Mirković, 38.

*drugim pripadnostima što se nalaze uz rečeni samostan.*¹⁰¹

Uz promijenu uzdržavalača promijenjen je izgled romaničke benediktinske crkve iako su franjevci ovdje ostali svega nekoliko godina. Jesu li se dogodile promjene i na ostalim zgradama samostanskog kompleksa teško je reći jer osim crkve ništa nije sačuvano, a arheološka su istraživanja bila vršena davno i bez potpunih rezultata. Ipak, franjevci su se na neko vrijeme locirali u samom centru grada što je moralo rezultirati i promjenom njihovog odnosa prema urbanoj cjelini.

Dominikanci su krajem 13. stoljeća izgradili svoju crkvu na *Obrovu*, tj. razmeđi dva dijela naselja *burgusa* i *civitas vetusa*, kao primjer je propovjedničkog tipa gotičkog sloga.¹⁰² Samostan uz ovu crkvu gradio se sve do 15. stoljeća, tako da i crkva i samostan imaju obilježja gotičkog stila, te se smatraju za jedan od najsačuvanijih dominikanskih kompleksa u Dalmaciji. Tek su 1407. godine redovnici dobili dozvolu od komune da kupe kuće i zamlju u blizini, kako bi sagradili samostan.¹⁰³ Gradnja ovakvog geometrijski pravilnog kompleksa u još nedefiniranom i urbanistički nedovršenom predgrađu, bitno je utjecala na daljnji razvoj ulica i blokova u *burgusu*. Parcelacija i *insule* okolnih kuća prilagođavale su se položaju dominikanskog samostana; gradnja pravilnih blokova je uostalom bila karakteristična za predgrađa gradova kasnog srednjeg vijeka.

Nisu svi dominikanski samostani u Dalmaciji imali *scriptorium* ili kompletnu knjižnicu; uglavnom su izvana naručivali temeljna liturgička ili teološka djela. Jedan nam notarski dokument svjedoči o tome da su trogirski dominikanci imali svoju skriptorsku radionicu i prije izgradnje samostana 1272. sklopljen je ugovor između splitskih dominikanaca i dva trogirski meštra, Jakova iz Firma i Luke Matejevog, od kojih se naručuje prepisivanje jednog misala ... *in cartis ipsorum fratrum, bona lictera continuenda a principio usque ad finem, pro viginti duabus libris et quinque solidis venetorum parvulorum.*¹⁰⁴

Klaustar franjevačkog i dominikanskog samostana nije bio više *hortus conclusus*, kao kod benediktinaca - namijenjen samo njihovom boravku. On postaje polujavni prostor, neka vrsta trga pristupačna svim članovima komune. Za razliku od ostalih gradskih trgova gdje su se odvijale trgovačke, komunalne i razne druge aktivnosti, klaustar je predstavljao neku vrstu duhovnog trga, gdje se mogao naći mir i tišina. Posebnost ovog prostora uvjetovana je već njegovim kružnim oblikom gdje je ulaz bio ujedno i izlaz te je cirkulacija unutar prostora bila kružna i polagana. Mora se uzeti u obzir da su ovi prostori, za razliku od ostalih gradskih trgova, bili izuzeti iz komunalne jurisdikcije.¹⁰⁵ Oni su također bili najpravilniji srednjovjekovni vrtovi unutar srednjovjekovnog grada, zatvoreni sa sve četiri strane i podijeljeni na četiri dijela. U sredini je obično bio bunar s vodom koja je, osim što je simbolizirala izvor života, služila i u praktične svrhe.

Klaustri i unutrašnja dvorišta davali su oduška sabijenoj gradskoj strukturi. Površina grada bila je svega 5,62 Ha¹⁰⁶ a granice malog otočića na kojem je Trogir smješten nisu dozvoljavale njegovo daljnje širenje. U 14. stoljeću živjelo je oko 600 stanovnika na 1 Ha; smatra se da je u Trogir u doba svog komunalnog razvitka imao oko dvije tisuće stanovnika.¹⁰⁷ Dva različita interesa - javni i privatni, borila su se za prostor u njemu; ulica je bila mjesto gdje su se preklapili.

U izvorima susrećemo pojam *androna* koji se objašnjava na razne načine. I. Fisković ga tumači kao natkriveni prolaz, odnosno nadsvođenu ulicu u gradu. T.

¹⁰¹Lučić, 374-375.

¹⁰²Fisković 1980, 1049.

¹⁰³Andreis, 336-337.

¹⁰⁴MT 1948, 389.

¹⁰⁵Badurina, 15.

¹⁰⁶Milić, 155. Prostor *civitas vetusa* zauzimao je oko 3 Ha.

¹⁰⁷Raukar, 1982, 155-156.

Marasović smatra da se u trogirskom slučaju taj pojam odnosi na natkriti prostor uz kuću.¹⁰⁸ U notarskim dokumentima uzak prostor *inter domum et paratineam* se naziva *androna*,¹⁰⁹ ali u statutu iz 1322. isti pojam je upotrebljen za mjesto gdje se drži smeće ispred kuće, koje je trebalo držati zatvoreno i redovito čistiti.¹¹⁰ Sasvim je je razumljivo što je komuna statutarnim regulacijama određivala veličinu smetlišta i njegovo održavanje, budući da je o tome ovisila čistoća i higijena čitavoga grada. U talijanskim statutima takvi uski prolazi, također nazvani *androne*, upotrbljavani su kao kanali za prljavu vodu koja se skupljala iz kuće, a slijevala u gradsku ulicu.¹¹¹ Zanimljivo je da se u gotičkom razdoblju mletačke arhitekture *androna* naziva prolazni trijem u prizemlju palače s unutrašnjim dvorištem.¹¹² B. Milić *andronnu* smatra za unutrašnji razmak između dvije parcele.¹¹³

Talijanske komune su statutima održavale higijenu kako javnih tako i privatnih gradskih prostora; regule gu određivale gradnju smetlišta, zabranjivale bacanje kroz prozor 'zprljave vode' i slično.¹¹⁴ Trogirski statut propisuje slične odredbe; bilo je zabranjeno da se takve 'zprljivštine' izlijevaju sa gradskih prozora i balkona, bilo noću ili danju.¹¹⁵ Isto tako bilo je zabranjeno da građani ispred svojih kuća ostavljaju kamenje ili blato.¹¹⁶ Odredbe pokazuju da su komunalne vlasti regulirale odnose između privatnog i javnog u korist što kvalitetnijeg gradskog života, što je uostalom jedna od glavnih karakteristika komune. S druge strane, odredbe su se pojavile zbog toga što je postojao problem; može se zaključiti da su stanovnici Trogira redovito prakticirali ovakva 'žičišćenja' svojih kuća, kad je došlo do potrebe za zabranom. Jedan notarski dokument iz 1281. godine spominje da su ovaj običaj na vlastitoj koži osjetili prebučni građani, našavši se jedne noći *in viam ante Sanctum Nicolaum*; jedna je benediktinka jednostavno na njih izlila *stercora et urinam*.¹¹⁷

Česta je bila izgradnja već spomenutog vanjskog stubišta uz romaničku kuću kojim se sa ulice penjalo na prvi kat. Zanimljivo je što su ove stepenice bile građene na komunalnom vlasništvu, odnosno na javnoj gradskoj ulici. Iako zakonski regulirana, ovakva gradnja pokazuje da je gradsko planiranje još uvijek bilo prilagodljivo praktičnim stambenim potrebama građana. Ovakve izgradnje dodir su između privatnog i javnog u gradu, između vlasika kuće i komune kao zajednice. Ipak, njihova je gradnja je bila kontrolirana i ograničena (što pokazuju sačuvani notarski dokumenti),¹¹⁸ te se povodila za 'žobičajima grada Trogira', koji su regulirali odnose među susjedima.¹¹⁹ Nakon što je vjerojatno tražio dozvolu, jedan vlasnik kuće *possit facere scalas ante suam domum, ita quod via remaneat et sit larga et ampla tribus brachiis et medio*.¹²⁰ Dosta se ovakvih vanjskih kamenih stubišta sačuvalo do danas.

Osim stepenica nalazimo da su vlasnici tražili da izgrade i prostor ispred vrata na prvom katu, *in capite scalarum* zvan *placca*. Za gradnju takvog 'žbalkona' na vrhu stubišta vlasnik zapravo upotrebljavao javni prostor, te tako činio ulicu užom i neprohodnijom, koristeći je za privatne svrhe. Zbog toga su takve izgradnje ipak morale biti dozvoljene od strane gradskih vlasti.¹²¹ U jed-

¹⁰⁸Marasović, 193.

¹⁰⁹Barada 1951, 57.

¹¹⁰SRCT 1988, L. 2, c. 58.

¹¹¹Bocchi, 64.

¹¹²Kečkemet, 12.

¹¹³Milić, 146.

¹¹⁴Fumagalli, 92.

¹¹⁵SRCT 1988, L. 2, c. 57.

¹¹⁶SRCT 1988, L. 2, c. 54.

¹¹⁷MT 1951, 158-160.

¹¹⁸MT 1948, 481.

¹¹⁹TS, 142; SRCT 1988, L. 3, c. 26.

¹²⁰MT 1950, 24.

¹²¹MT 1948, 96.

nom se čak dokumentu traži da se izgradi *uoltam que stat placca i unum sedium per scalas et placcam*,¹²² što dokazuje da se često boravilo sjedeći na klupama ispred kuće ili na balkonu, budući da su kuće iznutra imale vrlo ograničen prostor, a blaga mediteranska klima dozvoljavala je to velikim dijelom godine.

Osim za izgradnju vanjskih stubišta, stanovnici su zadirali javni prostor gradeći katove iznad same ulice, na prolazima koji su spajali dvije kuće. Takvi su prolazi mogli biti i korisni za obrtnike koji su mogli raditi ispred svojih radionica i za lošijeg vremena, natkriveni. Ipak, često je prostor između kuća bio toliko iskorišten da se jedva moglo proći tom ulicom. Vjerojatno je zbog toga u talijanskim komunama bilo zabranjeno nadsvoditi ulice. U Bologni na primjer, gradsko je vijeće početkom 13. stoljeća zabranilo gradnju ovih nadsvođenih ulica, kao i portika. Kasnije međutim ovakve izgradnje, izgrađene na javnom prostoru za privatne potrebe, postaju mogućnost za javnu upotrebu privatnog vlasništva. To je svakako utjecalo na izgled tog grada i učinilo ga jedinstvenim u svijetu.¹²³ Ovo je dobar primjer kako su percepcije stanovnika prema privatnom i javnom unutar grada utjecale na njegov urbani razvoj. Ovo je također jedan od očitih znakova nedostatka prostora unutar zidina. Porast stanovništva prouzročio je zgušnjavanje gradskih četvrti, ali i stvorio potrebu za ozakonjenjem gradskih običaja i donošenjem novih pravnih propisa kako bi se što bolje uskladili sve složeniji gradski odnosi.

Privatni prostori grada govore o načinu života određene zajednice, a isto tako i o njenom društvenom i ekonomskom položaju. Unutrašnji raspored prostorija pokazuje određene zakone (ili mogućnosti) obitelji ili redovničke zajednice koja unutar tih prostora živi. Svjetovni prostori se međusobno razlikuju već po svojoj veličini i broju unutrašnjih prostorija, što uvjetuje razinu kulture stanovanja. Vanjske oznake također se razlikuju po bogatstvu ukrasa, pa su društvene razlike odmah vidljive. Fasada je tako bila odraz privatnog prema van; u komunalnom se društvu moralo znati tko je tko. Zanimljivo je i kako se tokom stoljeća mijenjala namjena ili upotreba nekog prostora, što je ovisilo o duhu (pa i modi) određenog vremena. Notarski spisi oživljuju privatne prostore konkretnim imenima stanovnika i njihovim svakodnevnim poslovima; oni također popunjuju njihovu prazninu namještajem i kućanskim predmetima.

Crkveni prostori razlikuju se od svjetovnih ne samo po izgledu, već i po namjeni, korištenju i percepciji stanovnika. Unutrašnji raspored samostana uvjetovan je regulama određenog reda, a ekonomska podloga ovisila je koliko o materijalnom stanju samog reda, toliko i o bogatstvu cijele komune.

Odnos komune prema privatnim prostorima pokazuje nerazdvojnost i ovisnost privatnog i javnog (komunalnog) u gradskoj zajednici kasnog srednjeg vijeka. Upotreba tih prostora govori o njihovom doživljavanju od strane stanovnika; svakodnevni su odnosi bitno utjecali na njihovo korištenje, pa tako i na statutarne regule. Privatni prostori i život u njima čine dio kompleksne slike grada kasnog srednjeg vijeka.

Popis izvora

MT 1948 = *Monumenta Traguriensia; Notae seu abbreviature cancellarie comunis Tragurii* I/1, Zagreb 1948.

MT 1950 = *Monumenta Traguriensia; Notae seu abbreviaturae cancellariae comunis Tragurii* I/2, Zagreb, 1950.

¹²²MT 1948, 481.

¹²³Bocchi, 69-70.

- MT 1951 = *Monumenta Traguriensia; Acta curiae comunis Tragurii* II, Zagreb, 1951.
TS = *Trogirski spomenici; Zapisci kurije grada Trogira 1310-1331*, Split, 1988.
SRCT 1988 = *Statuta et Reformationes civitatis Tragurii*, Split, 1988.
SRCT 1915 = *Statutum et Reformationes civitatis Tragurii*, Zagreb, 1915.
SLCT = *Statuta et leges civitatis Spalati*, Zagreb, 1878.
Lučić = I. Lučić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru* 1-2, Split, 1979.
Andreis = P. Andreis, *Povijest grada Trogira* 1-2, Split, 1978.
IS = *Illyricum sacrum* IV, Venezia, 1776.
CD = *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae*, Zagreb, 1904-1981.
LLMAI = *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae* II, Zagreb, 1976.

Popis literature

- Babić 1990 = I. Babić, *Kulturno blago Trogira*, Zagreb, 1990.
Babić 1979 = I. Babić, *Utjecaji Jurja Dalmatinca u Trogiru*, u: Radovi Instituta za povijest umjetnosti 3-6, 1979-82.
Badurina = A. Badurina, *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*, Zagreb, 1990.
Benevolo = L. Benevolo, *The European City*, Oxford, 1993.
Bocchi = F. Bocchi, *Regulations of the Urban Environment by the Italian Communes from the Twelfth to the Fourteenth Centuries*, u: Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester, 72/1, 1990.
Dyer = Ch. Dyer, *Standards of living in the Late Middle Ages*, Cambridge, 1993.
Fisković 1973 = C. Fisković, *Kulturna sredina Trogira u doba pojave njegove ljekarne*, u: Radovi međunarodnog simpozija održanog prigodom proslave 700-te obljetnice spomena ljekarne u Trogiru, 1973.
Fisković 1952 = C. Fisković, Cvito, *Romaničke kuće u Splitu i Trogiru*, u: Starohrvatska prosvjeta 3/2, 1952.
Fisković 1990 = I. Fisković, *Dalmatinski prostori i stari majstori*, Split, 1990.
Fisković 1980 = I. Fisković, *Gotička kultura Trogira*, u: Mogućnosti 10-11, 1980.
Fumagalli = V. Fumagalli, *Landscapes of Fear; Perception of Nature and City in the Middle Ages*, Cambridge, 1994.
Gruić = N. Gruić, *Kuća žsavršenog trgovca' po Benediktu Kotruljeviću*, u: Dubrovnik 4, 1995.
Karaman = Lj. Karaman, *Umjetnost u Dalmaciji, XV i XVI vijek*, Zagreb, 1937.
Kečkemet = D. Kečkemet, *Juraj Dalmatinac i gotička kamena arhitektura u Splitu*, Split, 1989..
Klaić 1985 = N. Klaić, *Trogir u srednjem vijeku*, Trogir, 1985.
Klaić 11976 = N. Klaić - I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku* (Zadar, 1976.
Kolanović = J. Kolanović, *Šibenik u kasnom srednjem vijeku*, Zagreb, 1995.
Marasović 1994 = T. Marasović, *Stambena kuća u Trogiru Radovanova doba*, u: *Per Radouanum 1240-1990*, Trogir, 1994.
Marasović 1980 = T. Marasović, *Značaj ranosrednjovjekovnog graditeljstva u Trogiru*, u: Mogućnosti 10-11, 1980.
Mirković = M. Mirković, *O ekonomskim odnosima u Trogiru u 13. stoljeću*, u: Historijski Zbornik 4, 1951.
Ostojić = I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj* 1-2, Split, 1963.
Rapanić, Željko, *Iz prošlosti srednjovjekovnog Trogira*, Mogućnosti, 10-11 (1980).

- Raukar 1977 = T. Raukar, *Cives, habitatores, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima*, u: Historijski Zbornik 29-30, 1977.
- Raukar 1982 = T. Raukar, *Komunalna društva u Dalmaciji u 14. stoljeću*, u: Historijski Zbornik 33-34, 1982.
- Rossiaud = J. Rossiaud, *The City-Dweller and Life in Cities and Towns*, u: *Medieval World*, London, 1990.
- Saalman = H. Saalman, *Planning and Cities; Medieval Cities*, New York, 1968.
- Schofield = J. Schofield - A. Vince, *Medieval Towns*, London, 1994.
- Schulz = J. Schulz, *Urbanism in Medieval Venice*, u: *City States in Classical Antiquity and Medieval Italy*, Michigan, 1994.

Summary

Private Areas in the City of Trogir in the Late Middle Ages

Late-medieval private areas in Trogir reflected the culture of living in that period; changes in their appearance, use and function are an indication of social, cultural, demographic, economic, legal and many other kinds of processes in the city. They were the result of both long-term development and sudden change, and were determined by the city's confined position on an islet, its inhabitants' way of life, and external influence. As a medieval commune, Trogir had all the typical elements of late-medieval Dalmatian cities. Its nucleus from that period has been largely preserved, and allows a clear insight into this aspect.

The basic difference between public and private areas was probably their accessibility; public areas were open and accessible to everyone (or almost everyone), while private areas, indoors or outdoors, were inaccessible. The boundary between public and private areas was not constant and unchangeable; it depended on relations in the urban community. The question is how the areas were used and experienced by people themselves, and how their use and function was regulated by the communal authorities. Changes that took place in the physical structure of the city often reflected those diverse relations.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

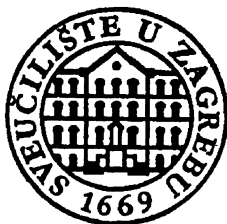
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY

INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

29

ZAGREB

1996.

Izdavač: **ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU**

REDAKCIJA:

Branka BOBAN, Neven BUDAK, Mirjana GROSS, Franko MIROŠEVIĆ,
Štefica POPOVIĆ, Nikša STANČIĆ, Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

Adresa uredništva: Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Zagreb, Ivana Lučića 3

tel.: 385 (0)1 6120 150 fax: 385 (0)1 6156 879
385 (0)1 6170 685

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije Republike Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.

ZA IZDAVAČA:
Stipe BOTICA

DESIGN NASLOVNICE:
Iva MAKVIĆ

**PRIJEVOD SAŽETAKA NA
ENGLISKI JEZIK:**
Nikolina JOVANOVIĆ

PRIPREMA ZA TISAK:
Hrvoje STANČIĆ

TISAK:
KRATIS
Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u veljači 1997. godine